

PRAVNI VID ZAKLADE MARIJE TEREZIJE ZA NAJSTARIJU ŽENSKU OBRAZOVNU USTANOVU U HRVATSKOJ

POVELJA OD 14. STUDENOGA 1777. I GLAVNA DJEVOJAČKA SKOLA KOD
VARAŽDINSKIH URŠULINKI

DR MATIJA BERLJAK

UVOD

Ovo naše izlaganje posvećujemo pravnom vidu *Povelje* carice i kraljice Marije Terezije, kojom se 14. studenoga 1777. utemeljuje kod redovnica svete Uršule u Varaždinu osam zakladnih mjesta za bolji odgoj ženske mladeži i kojom se u isto vrijeme daje trajna pomoć za popravak i održavanje zgrade gdje je bila smještena prva ženska odgojno-obrazovna ustanova u »kraljevinama Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«.¹

Na temelju analize tog pisanog dokumenta pokušat ćemo odgovoriti, da li ta dobrotvorna zaklada (*pia causa*) može biti kvalificirana kao »institucija« u smislu našeg modernog privatnog prava, tj. prikladna cilju, pravno neovisna, samostalni subjekt prava.

1 *Nos Maria Theresia* — pisani akt zaklade, — str. 4: »... munificentiae porro nostrae perenne Monumentum in Regnis etiam nostris Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae relinquere cupientes apud Sancti Moniales Ursulinas Varasdinenses...«

Akt o ustanovljenju te zaklade izdan je u Beču 14. studenoga 1777. Pisan je ukrašnim pismom na latinskom jeziku, na pergameni, ima 18 stranica te još jednu pisanu njevažnim pismom i jezikom na kojoj se nalazi molitva koju su korisnici zaklade svaki dan recitali. Stranice nisu numerirane. Akt je potpisala vlastoručno Marija Terezija i dala staviti na njega tajni veći carski pečat koji visi na vrpci u drvenoj kutiji; listovi pergamene su uvezani u kožnate korice veličine 35×25 cm. Taj dokument čuva se u samostanskom arhivu SS. Uršulinski u Varaždinu. Kada citiramo *Povelju* na hrvatskom jeziku služimo se neobjavljenim prijevodom A. Lukinovića.

Uz *Povelju* Marije Terezije o toj zakladi postoji i popratno *Pismo* »dano od Kraljevskog vijeća u kraljevinama Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji u Zagrebu, dana 18. mjeseca prosinca, godine Gospodnje 1777.« (str. 3), a naslovljeno je: »Honorabili in Christo Matri NN. S. Monialium Societatis Sanctae Ursulae Varasdinensium Superiori. Ex officio. Varasini« (str. 1). To *Pismo* potpisano je od grofa Franje de Nadasda i Ivana Mihalković, sadrži tri stranice, pisano je latinskim jezikom, na njemu se nalazio veliki pečat koji je otpao i izgubio se. Citirani neobjavljeni hrvatski prijevod je od M. Hrg.

1. ŠKOLSTVO ŽENSKE MLADEŽI U HRVATSKOJ I URŠULINKE DO POČETKA 18. STOLJEĆA

Teško ekonomska, socijalna i politička situacija u našim krajevima odražavala se i u školstvu. Puk nije bio sačuvan, nije bilo niti mogućnosti, zbog siromaštva, za školovanje. Ta teška situacija školstva osobito je dolazila na vidjelo kod ženske mladeži. Svjedok iz onog vremena je zapisao: »Ovdje nema nikakvog obučavanja i ljudi žive u neznanju kao u nekoj maloj Indiji«².

U to vrijeme dolaze iz Požuna u Varaždin redovnice uršulinke koje se bave osobito uzgojem i obukom ženske mladeži.³

One odmah uviđaju da će ta njihova zadaća osobito na tom području biti i te kako teška, ali i potrebna. Uspjeh tog njihovog pothvata ovisio je o mnogo čemu, a osobito o sredstvima potrebnim za gradnju škola i za besplatno poučavanje i uzdržavanje siromašnih djevojaka. Premda siromašne, odmah se daju neumorno na poučavanje djece i mladeži, i tako osvajaju stanovništvo toga grada. Narod ih je prihvatio i darivao za njihov trud, ali ta sredstva, jer je puk bio siromašan, nisu ni približno bila dovoljna za tako zamašan pothvat kao što je uzdizanje školstva.

Usprkos nestašici sredstava one odlučuju da grade crkvu, samostan i školu za stvarne potrebe toga grada, nadajući se u pomoć Božju i dobrih ljudi.

Na jednoj strani siromaštvo puka pa i dijela plemstva, i njihova potreba da se školuju, a na drugoj strani velikodušna nastojanja uršulinke potakli su, da nabrojim najvažnije, kanonike zagrebačke Jurja Šubarića, Sigismunda Sinersperga i biskupa Franju Thauszyja da im novčanim sredstvima pomognu.⁴

No, sva ta sredstva ipak nisu bila dovoljna da se želja puka i sestara do kraja ostvari. Tada one odlučuju zatražiti pomoć od same carice Marije Terezije. Pomoć stiže u ratama i nakon mnogih moljakanja zgrada konvikta bila je dovršena 1775. godine.

Sigurno da su od velikog značenja za taj izuzetni pothvat (unapređivanje školstva) bili darovi koji su stizali odasvud, a najviše od Marije Terezije, ali oni su imali samo cilj pomoći uršulinkama da dođu do zgrade i imućnijim roditeljima da školuju svoje kćeri.

Dobrotvorna zaklada (»pia causa«) Marije Terezije, o kojoj govorimo, ima jedno bitno novo obilježje. Naime, da bi uršulinke mogle obaviti svoju zadaću školovanja siromašnije ženske mladeži, bilo da pripada siromašnijem dijelu plemstva ili građanstva, morale su imati stalni i sigurni izvor prihoda za odgojni rad. Također su morale imati stalna sredstva za uzdržavanje i popravak zgrade u kojoj su se djevojke poučavale. To su one dobile *Poveljom* Marije Terezije.

2 BUČIĆ, A., *Dvjesto godina prve ženske odgojno-obrazovne ustanove u Hrvatskoj* (1) *Od »nikakvog obučavanja« do carskog konvikta* u »Školske novine«, godina XXIX, 31. siječnja 1978, br. 6 str. 16. Citat je uzet iz starih zapisa u Uršulinskom samostanu u Varaždinu.

3 Vidi: CUVAJ, A., *Grada za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak I, Zagreb 1910., str. 304. ss.

4 Vidi: CUVAJ, A., *Grada za povijest školstva . . .*, op. cit., passim, osobito str. 346.

2. UTEMELJENJE I SVRHA SPOMENUTE ZAKLADE

Od prvih vremena kršćanstva, a osobito nakon Justinijana, počela se zapažati jedna nova ideja — karitativna djelatnost. Prvotni motiv ove djelatnosti je uvjerenje da dobročinstva prema potrebnima imaju moć opraštanja grijeha.

Svaki vjernik je mogao ustanoviti jednu ili više stalnih pobožnih zaklada. S vremenom te institucije su se specijalizirale prema određenoj kategoriji potrebnih. Tako su osnivana jedna za drugom kuće za bolesne, starce, siromašne, sirotišta za djecu, za napuštenu djecu...

Već su od najstarijih vremena kršćanstva postojale u praksi, potom i ozakonjene, dvije forme utemeljenja dobrotvornih zaklada.

a) *Utemeljenje poslije smrti utemeljitelja* koje je bilo u testamentu naznačeno. Taj oblik darovanja upotrebljavao se često. Nasljednici su morali u godinu dana ispuniti volju, pod prijetnjom kazne, onoga koji je testament učinio.

b) *Druga vrsta bila je utemeljenje za vrijeme života* koje je slijedilo neku darovnicu.

Dvostruka pobožna zaklada Marije Terezije, o kojoj je riječ, bila je ustanovljena upravo na ovaj način. To se jasno vidi iz akta darovnice gdje se kaže: »Mi, Marija Terezija... ovime ostavljamo na trajan spomen i dajemo na znanje svima kojih se tiče«⁵.

Zanimljivo je istaći da je akt o toj fundaciji bio učinjen 14. studenoga 1777. godine, ali naredba je Marije Terezije da se obljetnica, isplaćivanje i pjevana misa obave 15. listopada 1777. na blagdan svete Terezije. Doslavno se kaže: »... u listopadu na blagdan svete Terezije djevice, naime petnaestoga istoga mjeseca, kad hoćemo da se slavi obljetnica ove naše svete zaklade, toga dana neka se služi pjevana Misa...« i dalje »... odredili smo... da se isplaćuje obavezno... petnaestoga listopada, tj. na obljetnicu ove zaklade, a tako, da isplata počne teći od istoga dana ove godine...«⁶

Blagdan svete Terezije igra važnu ulogu. Čini se da je ta zaklada bila posvećena toj svetici, čije ime i carica nosi, i pod njezinu zaštitu stavljena. Naime, već u najstarija vremena bio je običaj da su »*piae causae*« bile posvećivane spomenu apostola, mučenika ili nekog sveca. Obično je to bio zaštitnik dotične osobe, obitelji, grada ili zemlje.

Zakladna isprava jasno navodi razlog zašto je Marija Terezija učinila to dobrostivo djelo; htjela je »tako djelomično olakšati brige naročito onih roditelja koji su pritisnuti kućnim poslovima, a ujedno i u našim kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji ostaviti trajan spomen

5 *Nos Maria Theresia — pisani akt zaklade*, — str. 1—3: »Nos Maria Theresia... Memoriam commendamus tenore Praesentium significantes quibus expedit universis...«

6 *Isto*, str. 7—8: »In Octobri, Die sanctae Theresiae Virgini sacra, quae hujus Fundationis nostrae Anniversaria erit, Die quippe decima quinta ejusdem Mensis, qua etiam Cantatum Sacrum celebrabitur...« str. 11: »... erga Quatuor per Centum annum Interusurium abinde pendendum elocato Obligationem sub Decima quinta Mensis Octobris Anni, currentis, quam nempe Anniversarium praesentis Fundationis esse volumus, ea ratione extradandam disposuimus, ut ab eodem Dato Solutio currere incipiat, ...«

našoj darežljivosti⁷. Dakle pomoći roditeljima čiji su dohoci slabiji, te ne bi mogli plaćati za uzdržavanje i školovanje svoje djece. Ta njezina darežljivost bila je namijenjena »boljem odgoju ženske mladeži⁸.

U tu svrhu Marija Terezija ustanovljuje osam zakladnih mjesta i to »za četiri djevojke plemkinje i za isto toliko građanki, ili u nedostatku ovih, za djevojke zaslužnih roditelja kojeg drugog časnog staleža⁹. U aktu te zaklade potanko se opisuje dob, trajanje te prava i dužnosti onih koje će uživati »blagohotnost« carice. Djevojke koje će biti primljene s naslova ove zaklade moći će se njome koristiti »samo šest godina«, zato neka njihova dob bude ne manja od deset godina¹⁰.

Njima je bilo u konviktu za to vrijeme sve osigurano — stan, hrana, odijelo, liječenje, učitelji¹¹.

Roditelji djevojaka primljenih s naslova te zaklade nisu imali nikakvih obaveza niti prema carici, a niti prema uršulinkama. Obaveze njihovih kćeri sastojale su se, uglavnom, u molitvama za utemeljiteljicu, ispovijedanju, pričešćivanju, u prisustvovanju misama i to u točno vrijeme i dan naznačen u davornici¹².

Uršulinke sa svoje strane, jer im je Marija Terezija iskazivala i iskazuje dobročinstva, bile su obavezne »prema uredbama osnovnih škola dobro naučiti tih osam djevojaka čitati i pisati njemački, prestići, vesti, kućne poslove i računanje, te da se pobrinu da upoznaju francuski ili talijanski jezik i nauče pisati¹³.

3. UZDRŽAVANJE DOBROTVORNE ZAKLADE MARIJE TEREZIJE

Piae causae su u toku povijesti bile na različite načine utemeljivane i uzdržavane. Izvori za uzdržavanje su bili: sakupljeni darovi vjernika, darovnice, a najviše nepokretna dobra ostavljena testamentom, koja su osiguravala redovite prilive. Bilo je slučajeva da su pojedinci izdvajali čak cijelu imovinu i namjenjivali ih u određene dobrotvorne svrhe. Neki su položili određenu svotu novaca od čijih bi se kamata uzdržavala neka karitativna djelatnost.

7 Isto, str. 4: »... benigne prospicere, et hoc pacto Parentum etiam, praesertim illorum, quibus res domesticae arctae sunt, Curarum partem sublevare, Munificentiae porro nostrae perenne Monumentum in Regnis etiam nostris Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae relinquere cupientes...«.

8 Isto, str. 3—4: »... Qued Nos faeminei etiam Sexus Personarum meliori Educationi quantum possibilitatis ratio admittit...«.

I u popratnom Pismu strana 2 se ističe da je ona željela i u »ovim krajevima unaprijediti pouku i odgoj ženskog spola u vjeri i radu koji odgovara ovom spolu...«.

9 Isto, str. 4: »... pro quatuor Nobilibus, et totidem Civilis, aut in defectu hujus, alterius honestae Conditionis Virginitibus ex Parentibus benemeritis progenitis...«.

Isto se spominje i u popratnom Pismu: »...dobrostitvo se udostojala odlučiti da se kod redovnica Uršulinski u slobodnom i kraljevskom gradu Varaždinu u sva vremena hrane i odgajaju četiri plemićke djevojke i isto toliko građanskih ili, u pomanjkanju ovih, iz drugog čestita staleža, rođene od zaslužnih roditelja, u svemu na broj osam djevojaka« (str. 2).

10 Vidi isto, str. 5—6: »... quia ad Fundationem hanc assumendae Virgines per Sexennium tantum in eadem retineri poterunt ideo tales praecise assummi debebunt, quae nimirum decimum aetatis Annum jam attigerunt...«.

11 Vidi isto, passim.

12 Vidi isto, str. 6—9.

13 Isto, str. 5: »... ut octo has Virgines praedictae Sancti Moniales germanice legere, et scribere, nere, acu texere, laboresque domesticos, et una Arithmeticam docere, ad Institutum vero Scholarum Normalium perfecte instruere, in Lingua gallica, vel italica imbui, et ad Saltum quoque instrui facere«.

Tako je bilo i u zakladi Marije Terezije. Ona je izdvojila određenu glavnica od koje će kamate namirivati troškove za osam odabranih djevojaka. Doslovno se može u dokumentu čitati: »U tu svrhu smo dali izdvojiti kod naše Kraljevske ugarske dvorske komore takvu glavnica — a ta glavnica iznosi četrdeset tisuća forinti — koja će uz kamate od četiri posto godišnje davati iznos tisuću šesto forinti«¹⁴, naime svotu potrebnu za uzdržavanje i školovanje djevojaka.

Uz to ona izdvaja »u zakladu daljnjih dvije tisuće forinti« uz iste kamate« isključivo za održavanje njihove zgrade«¹⁵.

Tako je tom dvostrukom zakladom bio ustanovljen stalni izvor plaćanja za uzdržavanje i školovanje djevojaka, a i za popravak zgrade.

4. UPRAVLJANJE FUNDACIJOM

Onaj ili oni kojima je bilo povjereno da jednom dobrotvornom zakladom ravnaju, nisu to mogli činiti prema vlastitim željama, nego su morali ispunjavati volju onoga koji je fundaciju osnovao, morali su slijediti specifičnu namjenu određene zaklade.

U ispravi darovnice Marija Terezija naznačuje da se ta dvostruka zaklada, osnovana kod redovnica svete Uršule u Varaždinu, upotrijebi točno kako je navela. »Zato nalažemo i milostivo zapovijedamo svima kojih se to tiče, ili se bilo kada u budućnosti bude ticalo, da znaju da ove naše zaklade moraju najtočnije u svim slučajevima obdržavati, a past će pod istu kraljevsku nemilost svatko tko se tome usprotivi iz bilo kojeg razloga«¹⁶.

Ona nalaže svojim kraljevskim nasljednicima tu dobrotvornu zakladnu ispravu »za sva vremena nepovredivom obdržavati i na svaki način štiti«¹⁷. S druge strane naređuje uršulinkama da se kamate od 4% prve glavnice od četrdeset tisuća forinti upotrijebe za opskrbu i školovanje odabranih djevojaka, dok kamate druge glavnice moraju biti upotrebene »isključivo za održavanje zgrade« spomenutih redovnica.

Carica i njezini nasljednici, kao i mjesni biskup, svojom vlašću nadgledavaju da li volju utemeljitelja, što se tiče zaklade — najtočnije ispunjavaju oni kojima je bila povjerena na upravljanje.

14 Isto, str. 10—11: »Hinc Nos talem etiam Summam Capitalet, quae annue Censum Mille Sexcentorum florenorum computando Quatuor per Centum redditura est, Quadraginta utpote Millia Florenorum-, id est 40 m flor' per Cameram nostram Regiam Hungarico-Aulicam excindi...«.

15 Isto, str. 12—13: »... Fundo alios Bis Mille Florenos ea ratione clementer addicendos duximus, ... unice in Conservationem Aedificii ipsarum Convenutualis converti debeat«.

Ovo isto je ponovljeno i u popratnom Pismu: »Što se pak tiče zakladne glavnice od 40 tisuća forinti, ovu je spomenuto Njezino posvećeno Veličanstvo za rečene četiri plemićke djevojke a isto toliko građanskih, k tome druge dvije tisuće forinti za održavanje ili popravak zgrade, doznačilo svojoj Ugarskoj dvorskoj komori i odredilo da se za glavnice obaju vrsta izdaju odvojene obveznice...« (str. 2—3).

16 Isto, str. 13—14: »Ac proinde benigne praecipimus, et mandamus quorum interest, aut futuris quibusvis temporibus intererit universis, quatenus praesentes Fundationes nostras in omni evenibili Casu ad (amussim observare noverint, Eisdemque sub-Incursu Indignationis Regiae quâ quâ ratione contravenire...«.

17 Isto, str. 13: »... ut Nostri quoque in Regimine Successores praesentes benignas Fundationales omni semper tempore inviolate observare, et omnimode protegere...«.

Ima različitih vrsta dobrotvornih zaklada s obzirom na upravljanje:

- a) Pod upravom mjesnog biskupa ili njegova klera. Često u tom slučaju biskup imenuje jednog svećenika koji mu je izravno odgovoran.
- b) Može biti uprava jedne dobrotvorne zaklade povjerena drugoj.
- c) Spomenuta dvostruka zaklada Marije Terezije bila je povjerena na upravljanje varaždinskih uršulinkama, kako se to jasno vidi iz dokumenta.

5. POVLASTICE »PIAE CAUSAE«

Da bi imperatori zaslužili Božju naklonost, brinu se za uzdržavanje i napredak crkvenih institucija, pobožnih zaklada. Zato oni s jedne strane nastoje sačuvati iste u njihovim pravima, a s druge strane raznim olakšicama nastoje ih podupirati u njihovim pravnim poslovima, da ne bi njihov opstanak ili vlasništvo došlo u opasnost.

I Marija Terezija to jasno kaže u *Povelji*, a također nalaže svojim nasljednicima da tu zakladu moraju »na svaki način štiti«; štaviše neka im u slučajevima potrebe pomognu i sačuvaju im sva prava i povlastice¹⁸.

Davanje privilegija pobožnim zakladama već se opaža u prvoj polovici IV stoljeća, a u vrijeme Justinijanovo (482—565) mogu se uglavnom razlikovati tri grupe privilegija koje uživaju fundacije:

a) Mnogi imperatori u svojim zakonima ističu da »*piae causae*« imaju mogućnost sticanja.

Marija Terezija, također, jasno kaže u *Povelji* da ta »dvostruka dobrotvorna zaklada« ustavljena kod varaždinskih uršulinki ima mogućnost stjecanja nasljedstva (*ius heredum*). Ona zapovijeda svojim nasljednicima da na svaki način štite tu zakladu, štaviše neka je podupiru i u sretnijim vremenima obasiplju »novim dobročinstvima« i, nastavlja, »neka im idu na ruku u slučajevima potrebe podrškom i djelotvornom pomoći te ih (te naše zaklade) sačuvaju u svim njihovim pravicama i povlasticama«¹⁹.

b) *Oslobađanje od obaveza*. Istina je da uglavnom crkveni instituti nisu bili oslobođeni od fundamentalnih taksa, ali već se u početku (u vrijeme slobode djelovanja crkve) može naći u zakonima da su njihova plaćanja bila umanjena (kod nekih potpuno dokinuta) zahvaljujući jednoj seriji imuniteta. To oslobađanje od taksa u početku je dodjeljivao Senat, a kasnije carevi ili kraljevi²⁰.

Pobožna zaklada, o kojoj je riječ, bila je tako načinjena da uopće nije imala nekih javnih obaveza. Od kamata na položenu glavnica, od koje se uzdržavala ta dvostruka zaklada, nije imala obavezu plaćati javne takse, koje su imali mnogi instituti.

c) *Povlastica dosjelošti* (*praescriptio-zastara*), je izvanredno pravno sredstvo za zaštitu posjeda jednog dobrotvornog instituta.

18 Vidi isto, str. 14: »... in Casibus necessitatis Operā, auxillo, et assistentia sua prompte adesse, illasque in omnibus Juribus, et Praerogativis efficaciter manutenere...«.

19 Isto, vidi notu 18. Također kaže na str. 13 *Povelje*: »... quin imo novis etiam favoribus easdem pro ratione felicitatis temporum augere adnisi sint«.

20 Vidi ROMAC, A., *Rječnik rimskog prava*, Zagreb 1975, str. 227.

Naime, tek nakon određenog broja godina, posjednik koji je imao sredstva dobrotvornog instituta u posjedu, stječe pravo na vlasništvo. U početku Justinijanove reforme tražilo se da protekne 100 godina, a kasnije 40 godina²¹.

Privilegij posjednosti primjenjivao se i kasnije, također i u zakonodavstvu Marije Terezije, a i danas se upotrebljava.

6. SADRŽAJ I STILSKI OBLIK ZAKLADNE ISPRAVE

Povelja je općenito javna isprava kojom netko podjeljuje pojedinim fizičkim ili pravnim osobama određena prava ili privilegije ili im daje nešto u posjed. One su po svojem sadržaju darovnice pojedinih vladara ili drugih imućnih osoba. No, one se po svojem sadržaju ipak razlikuju, to ovisi o namjeni dotične darovnice. Tako postoje povelje kojima se daruje crkva, kapelica, samostan, vlastela, gradovi... ali postoji također velik broj darovnica učinjenih, da bi se određenoj grupi potrebnih omogućio dostojniji život, rad ili školovanje. Ovaj posljednji slučaj je naveden u zakladnoj ispravi Marije Terezije.

Također se po stilskom obliku razlikuju ove javne isprave. Ipak u svima možemo naći tri tipična zajednička djela:

a) *uvod* u kojem se nalazi zaziv imena Božjega te ime i naslovi izdavača povelje,

b) *tekst isprave* s naracijom i dispozicijom,

c) *zaključak* u kojem se obično nalaze prijetnje kaznama, naznaka mjesta, vrijeme kada je izdana, potpis izdavača, svjedoci i pečat²².

Od ove sheme ne odudara niti zakladna listina carice Marije Terezije.

— Na samom se početku, u uvodu spominje ime Božje, te ime utemeljitelja ove pobožne zaklade »Nos Maria Theresia, Divina favente Clementia, Romanorum Imperatrix, Vidua, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Gallitiae, Lodomeriae, Bosniae, ... Memoriae commendamus tenore...«²³.

— U drugom dijelu toga dokumenta sadržan je na široko i detaljno tekst i isprave.

Marija Terezija ponajprije navodi motive koji su je potakli na izdavanje ove zakladne isprave: pomoći roditeljima u školovanju njihovih kćeri i tako unaprijediti odgoj ženske mladeži u kraljevinama Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kod kojih je i osnovala tu zakladu, u uzdržavanju i popravku zgrade konvikta.

Nakon toga dolazi središnji dio same *Povelje* u kojoj je sadržana volja carice o uvjetima za korištenje te dvostruke zaklade, te vrijeme i način plaćanja. Osam odabranih djevojaka moći će koristiti dobrobit te zaklade šest godina, moraju biti desetgodišnjakinje i moraju moliti određene molitve po nakani carice. Uršulinkama je dužnost da

21 Vidi HAGEMANN, H. R., *Die Stellung der Piae Causae nach justinianischen Rechte*, Basel 1953., str. 60-ss.

Najbitnije informacije mogu se naći na hrvatskom jeziku u ROMAC, A., *Rječnik rimskog prava*, op. cit. str. 169; 436ss.

22 Vidi HORVAT, M., BASTAIĆ, K., SIROTKOVIĆ, H., *Rječnik historije države i prava*, Zagreb 1968. str. 461 i 595.

23 *Nos Maria Theresia* — pisani akt zaklade — str. 1—3.

uzdržavaju i školuju djevojke. Kraljevska ugarska dvorska komora isplaćivat će kamate, od glavnice koja je u tu svrhu položena, svake godine na obljetnicu te zaklade, a to je 15. listopada, kada je i blagdan svete Terezije.

U zaključku Marija Terezija još jednom ističe da je »promišljeno i punom kraljevskom vlašću ustanovila ovu dvostruku zakladu« i zapovijeda svojim nasljednicima da je točno obdržavaju, štite i pomažu. Nakon toga ona prijeti kaznama: »past će u kraljevsku nemilost svatko tko se ovom usprotivi iz bilo kojeg razloga... neka se nitko ne usudi dopustiti da bilo tko poduzme nešto ovome protivno«²⁴. Iza ove prijetnje svjetovnim kaznama ona nadodaje opomenu pred Bogom »što god se bude smatralo da može biti za njihov napredak, neka drže da moraju učiniti, i neka se smatraju na to obvezanima, na što ih obvezuje u savjestima pred Bogom«²⁵.

U tom zaključnom dijelu jasno se ističe da je sva Povelja bila dana »po dragom presvijetlom i velemožnom Franji Esterhaziju od Galantha, ...« pošto je bila učinjena u »nadvojvodskom gradu Beču« i to »dana četrnaestoga, mjeseca studenog, godine Gospodnje tisuću sedamsto sedamdeset sedme«²⁶.

I na kraju slijedi vlastoručni potpis Marije Terezije, kao utemeljitelja te zaklade, Franje Esterhazija i Adama Trajcsika kao svjedoka, uz pečat kao što je i u samom tekstu isprave naznačeno: »Radi što veće snage i trajnog spomena, smatrali smo potrebnim ovu zakladnu ispravu načiniti, izdati i potvrditi našim tajnim većim pečatom kojim se služimo kao apostolska kraljica Ugarske«²⁷.

7. PRAVNA OSOBNOST ZAKLADE MARIJE TEREZIJE

Na kraju se postavlja pitanje, da li ta dvostruka zaklada Marije Terezije može biti kvalificirana kao samostalni subjekt prava, kao pravna osoba?

U teoriji prava pravne se osobe dijele na: a) *korporacije* koje nastaju udruživanjem fizičkih osoba, b) *zaklade* koje nastaju udruživanjem imo-

24 Isto, str. 13: »Dum igitur praeattactas duplicis Ordinis Foundationes Animo deliberato, et de Plenitudine Potestatis nostrae Regiae instituimus, ...«.
Vidi također notu 16.

25 Isto, str. 14: »... ad quod praestandum Illos in conscientiis ipsorum coram Deo oneramus«.

26 Isto, str. 14—15: »Datum per Manus Fidelis nostri Nobis sincere Dilecti Spectabilis, ac Magnifici Comitis Francisci Eszterhazy de Galantha... in Archi Ducali Civitate nostra Vienna Austriae, Die Decima Quarta Mensis Novembris, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Septimo«.

U izvanrednom djelu Antun CUVAJ, *Grada za povijest školstva*, op. cit., str. 402 pozivajući se na God. izvještaj 1908. g. *Uršulinskog samostana u Varaždinu* piše: »Kad su... sve škole preustrojene na osnovi 'Ratio educationis', postala je škola Uršulinki 'glavnom školom' za razliku od normalnih, kojom je prilikom blagopokojna kraljica utemeljila u samostanu rješenjem od 15. listopada 1777. g. osam zakladnih mjesta...« Jasno se vidi iz dokumenta zakladbe da je rješenje bilo izdano 14. studenoga, a ne kao što navodi Cuvaj 15. listopada (— tog dana po želji kraljice bila je održavana obljetnica radi blagdana sv. Terezije koja je bila njezina zaštitnica).

27 *Nos Maria Theresia* — pisani akt zaklade — str. 14: »In quorum majus Robur, perpetuamque Rei Memoriam hasce secreto majori Sigillo nostro quo ut Regina Hungariae Apostolica utimur, impendenti communitas extradandas esse duximus, et concedendas Literas Fundationales«.

vine s određenom svrhom, c) *zavode* — »koji bi stajali negdje na sredini između spomenutih dviju grupa, ali nešto bliže drugoj«²⁸

Očito je da Marija Terezija ustanovljuje zakladu u koju se daju određena sredstva u točno određene svrhe. Dakle, da li toj tvorevini, koja je nastala, pravni poredak priznaje svojstvo subjekta prava na sličan način kao i fizičkim osobama, naročito u vezi s imovinskim odnosima?

Naime, kod nekih zaklada namijenjenih u pobožne svrhe imovinski je subjekt utemeljitelj, jer je ona dio njegova privatnog vlasništva i kao takva ostaje njegovo nasljedstvo ili u većini slučajeva imovinski subjekt bila je crkva ili samostan kojima su ta sredstva od pojedinih osoba ustupljena²⁹.

Iz prethodnog izlaganja možemo zaključiti da imovinski subjekt te zaklade nije bila Zagrebačka nadbiskupija, na čijem teritoriju je bila osnovana. Biskupu je bila dužnost, prema zakoniku crkve nadgledati da li se volja utemeljitelja poštuje. Također je jasno da imovinski subjekt nije bilo niti samostan varaždinskih uršulinki. One su sredstva te zaklade morale upotrebljavati točno kako im je bilo u *Povelji* naznačeno — dio isključivo za uzdržavanje zgrade konvikta, a veći dio za potrebe i školovanje konvikta koje su bile odabrane. One su samo upravljale sredstvima zaklade prema točno određenoj svrsi.

S druge strane imovinski subjekt te zaklade, pošto je bio načinjen pismeni akt, nije više bio ni utemeljitelj, a pogotovo ne njegovi nasljednici. Ta odvojena i darovana sredstva više nisu bila privatno vlasništvo Marije Terezije. Ona je izdala jedan pravni dokument kojim je neopozivo darovala dio imovine u određenu svrhu.

Vidjeli smo u prethodnom izlaganju da je ta pobožna zaklada mogla dobiti i druge darove i da ima pravo nasljedstva. Ako je imala mogućnost stjecanja, onda je imala i pravo utjerivanja tražbina i da odgovara za preuzete obaveze.

Iz tih određenih samostalnih imovinsko-pravnih ovlaštenja može se zaključiti da je ta »*pia causa*«, koju je ustanovila Marija Terezija, imala svojstvo pravne osobe, da je bila samostalni subjekt prava pod upravom varaždinskih uršulinki.

Ona nije bila ustanovljena kao korporacija, nego kao pravna osoba u odnosu na one koji su njome upravljali, kao i prema naslovnici. Ona je imala strukturu jedne institucije.

ZAKLJUČAK

Pošto smo ispitali na temelju pisane isprave — utemeljenje, svrhu, uzdržavanje, upravljanje, privilegije i stilski oblik — pobožnu zakladu osnovanu kod varaždinskih uršulinki od Marije Terezije, došli smo do

²⁸ ROMAC, A., *Rječnik rimskog prava*, op. cit. str. 402.

²⁹ LALLEMAND, L., *Histoire de la charité*, Paris 1903., str. 127 ss.:

LOENING, E., *Geschichte des deutschen Kirchenrechts*, Strassburg 1878., str. 247;

ROBLEDA, O., *Questionum quarundam expositio pro schola institutionum iuris romani*, Romae 1971/72, str. 77.

O pravnoj osobnosti pobožnih zaklada, osobito u Justinijanovu zakonodavstvu, vidi BERLJAK, M., *La personalità giuridica delle »piae causae« secondo il diritto di Giustiniano*, Roma 1973. (u strojopisu).

konstatacije da se ta »pia causa« može opisati modernom terminologijom kao samostalna »institucija«. Ipak, moramo priznati da je taj opis neprikladan zato što naš način shvaćanja karakteristika institucije i onaj, kada je ta zaklada nastala, jest različit.

Može se pitati kojim aktom je postala ta »pia causa« pravna osoba? Pravna forma te darovnice, koju možemo označiti kao akt utemeljenja, daje samo pravnu osnovu za konstituiranje te dvostruke zaklade, ali je ne uzdiže u stanje pravne osobe. Zato pitanje kada »pia causa« zadobiva pravnu osobnost, odgovara našem modernom pravnom mentalitetu, koji gleda u samostalnoj instituciji pravnu osobu i odmah misli na pravni akt kojim je bila uzdignuta na pravnu osobu.

Marija Terezija, kao uostalom u ono vrijeme, tj. prije 200 godina, nije smatrala da je potrebno izdati još jedan pravni akt za uzdignuće te dvostruke zaklade u stanje pravne osobnosti. Njoj je bilo glavno utemeljiti »instituciju«, koja ima karitativni cilj i obdariti je potrebnim sredstvima za njezino uzdržavanje i upravljanje. Tako nastalu dvostruku zakladu ona je smatrala prikladnim ciljem, pravno neovisnom, obdarenom dobrima i privilegijima, samostalnim subjektom prava.

ZUSAMMENFASUNG

In diesem Artikel »Der rechtliche Standpunkt der Stiftung von Maria Theresia für die älteste Bildungsinstitution der Mädchen« (die Urkunde stammt vom 14. 11. 1977) wird der rechtliche Standpunkt der genannten Stiftung behandelt. Mit dieser Stiftung werden bei den Ursulinen in Varaždin acht Plätze für die Ausbildung der Mädchen und für die fortdauernde Hilfe in der Aufrechterhaltung der Häuser gegründet. Aufgrund der Analyse dieser Urkunde schließt der Autor, dass diese »pia causa« eine echte »Institution« im modernen Sinne war. Trotzdem ist diese Gleichstellung inadäquat, weil unser Verständnis der »Institution« dem älteren nicht entspricht. Maria Theresia hat nicht für notwendig gehalten, noch eine Urkunde herauszugeben, in der sie dann diese zweifache Stiftung als Rechtsperson hätte anerkennen sollen. Wichtig war es eine Stiftung mit einem karitativen Ziel zu gründen und sie dann mit den notwendigen Mittel zur Aufrechterhaltung zu versichern. Eine solche Institution wurde als ein selbständiges Rechtssubjekt angesehen.